

УДК 338.433

*А.М. МОСКАЛЕНКО, кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора з маркетингу та інноваційної діяльності
Інституту сільськогосподарської мікробіології
та агропромислового виробництва НААН*

Особливості формування орендної плати в сільськогосподарських підприємствах зони Полісся

Постановка проблеми. За нинішніх умов проблема формування прозорого й ефективного ринку землі є однією з центральних в аграрній політиці держави. У тіньових схемах обігу землі вже сформувався відповідний економічний механізм, який задовольняє окремі групи заінтересованих осіб, але не дає можливості суспільству розвивати аграрні відносини відповідно до вимог часу. Одна з таких вимог – створення інвестиційно-інноваційного механізму функціонування агропромислового комплексу. Дана проблема багатоаспектна, але питання кругообігу землі є в переліку центральних.

Земля – одне з головних багатств українського народу та основних засобів виробництва в сільському господарстві. Переважна більшість сільськогосподарських земель нині знаходиться в оренді за договорами різної тривалості. Однак усі учасники земельного ринку очікують зняття мораторію на купівлю-продаж землі. Це, в свою чергу, породжує конкуренцію на ринку оренди, піднімає її ціну, яка може, в окремих випадках, перевищувати реальні економічні можливості підприємств.

Крім того, однією з особливостей сучасної ситуації в аграрних трансформаціях є виникнення так званих агрохолдингів із площею сільськогосподарських угідь у десятки, а в окремих випадках і сотні тисяч гектарів. Такі структури абсолютно невідомі

в розвинутих країнах світу й тому потребують серйозного окремого дослідження з погляду механізму формування орендної плати в них. Це пов'язано з тим, що в намаганні захопити контроль над використанням земельних ресурсів окремі структури на невеликий період часу мають суттєво збільшити орендні виплати, а в подальшому, використовуючи різні юридичні нюанси, повернутися до звичайних ставок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми земельної реформи, формування орендних відносин належать до базових в аграрній економічній науці й знаходять своє відображення в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, відзначимо дослідження таких учених, як В.М. Геєць [1], О.І. Гуторов [2], Д.С. Добряк [3], В.Я. Месель-Веселяк [4], Б.Й. Пасхавер [5], П.Т. Саблук [6], А.М. Третяк [7], М.М. Федоров [8], В.В. Юрчишин [9].

Проте стрімка зміна ситуації в аграрній сфері, особливо в земельних відносинах, ставить низку питань, які поки що не знайшли свого вирішення. Одне з них полягає в аналізі особливостей формування орендної плати підприємств різних розмірів та різної спеціалізації.

Представлена стаття являє собою логічне й послідовне наукове дослідження проблем орендного землекористування, яке вивчається й аналізується автором упродовж останніх років [10].

© А.М. Москаленко, 2013

Мета статті – дослідження впливу розмірів підприємств та інших факторів на формування величини орендної плати в сільськогосподарських підприємствах зони Полісся.

Виклад основних результатів дослідження. Розгляд даної проблеми почнемо з дослідження питання взаємозв'язку розмірів підприємств за площею сільськогосподарських угідь з окремими результатами фінансово-господарської діяльності, за які були обрані такі показники:

- величина орендної плати за 1 га сільськогосподарських угідь;
- середньорічна чисельність працівників;
- урожайність зернових культур;

- величина товарної продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн;

- питома вага галузі тваринництва в структурі товарної продукції, %.

Об'єктом дослідження було обрано сільськогосподарські підприємства зони Полісся. В таблиці 1 наведено одержані результати групування сільськогосподарських підприємств. Передусім, слід звернути увагу на той факт, що у підприємств із більшою площею сільськогосподарських угідь середня сума орендної плати за 1 га виявилася найвищою.

1. Вплив розмірів підприємств на рівень орендної плати, структуру та ефективність виробництва в зоні Полісся у 2012 році

Групи за площею с.-г. угідь, га	Середня площа с.-г. угідь у групі, га	Кількість підприємств	Середня орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн	Працівники, всього	Урожайність зернових, ц/га	Товарна продукція на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Питома вага тваринництва в структурі ТП, %
До 100	32,6	150	239,8	31,5	18,7	19574,7	78,3
100,1–500,0	300,4	330	277,1	15,6	23,1	650,6	61,2
500,1–1000,0	718,7	241	417,5	24,9	30,0	433,3	19,9
1000,1–2000,0	1413,1	278	395,9	43,0	36,6	514,3	28,5
2000,1–3000,0	2436,9	112	406,5	74,7	41,2	531,8	23,3
3000,1–4000,0	3455,9	48	469,1	96,1	43,8	619,1	16,9
4000,1–5000,0	4451,9	34	392,6	92,5	44,6	597,6	32,0
5000,1–7000,0	5911,5	32	494,8	117,6	45,6	707,4	10,5
7000,1–10000,0	8462,4	21	559,8	162,7	51,9	967,6	33,0
Більше 10000,0	19978,4	23	579,0	374,7	54,5	821,0	3,1

Джерело: Дані Держслужби статистики України та розрахунки автора.

Так, у підприємств із площею угідь до 100 га її величина становила 239,8 грн/га, а понад 10 000 га – 579 грн/га. Зокрема, в Чернігівській області ЧФ ТОВ ПЗ «Агрорегіон», землекористування якого в Козелецькому і Борзнянському районах дорівнює понад 11 тис. га, виплачує орендну плату від 1066 до 1107 грн/га. Аналіз цих результатів дає одне з можливих пояснень механізму концентрації сільськогосподарських угідь в агрохолдингах та великих підприємствах. Із метою перевірки рівня розбіжностей між окремими групами проведемо додатковий аналіз за допомогою t-критерію Стьюдента порівняння середніх. Даний метод дає змогу встановити надійність розбіжностей між се-

редніми в групах, у даному випадку перевіримо надійність розбіжностей між величиною орендної плати в групах із площею сільськогосподарських угідь до 100 га і більше 10 000 га. Перевіркою було встановлено, що величина t-критерію Стьюдента в обраних групах дорівнювала 6,88, що з рівнем вірогідності (p) 0,0001 доводить про закономірність розбіжностей між середніми величинами в обраних групах та майже повну відсутність імовірності помилки.

Також при аналізі одержаних залежностей звертає на себе увагу факт чіткого зростання рівня врожайності зернових і зернобобових культур одночасно зі збільшенням розмірів підприємств. Фактично в даному

випадку мова йде про одне з реальних джерел формування ресурсу для виплати орендної плати. Проведені нами подібні розрахунки по соняшнику й цукровому буряку пока-

зали відсутність такої чіткої залежності. На рисунках 1,2 графічно наведені кореляційні поля по даних залежностях.

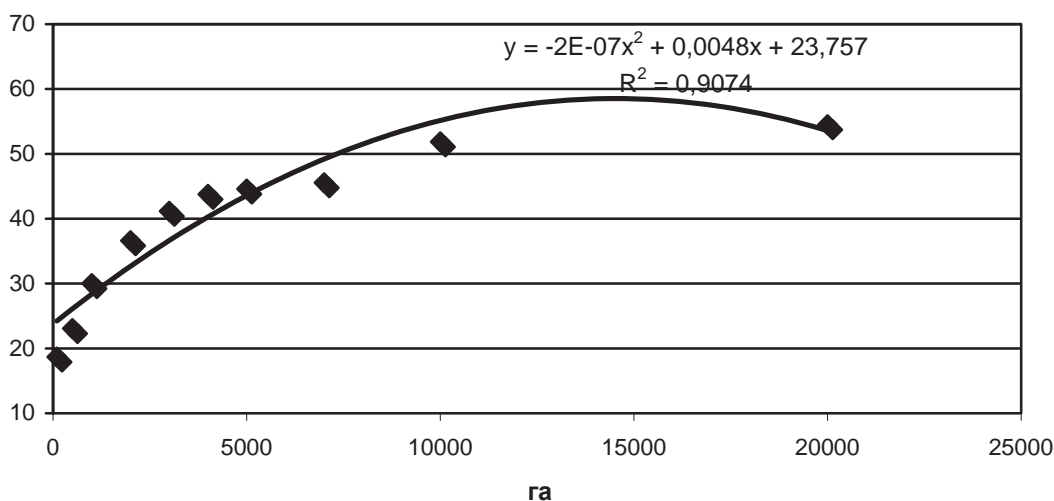

Рис. 1. Залежність урожайності зернових від площі сільськогосподарських угідь у підприємствах зони Полісся у 2012 році (дані згруповані)

Джерело: Розраховано автором.

Також відзначається тенденція, хоча й не дуже чітка, до зростання величини товарної продукції на одиницю земельної площі одночасно зі збільшенням розмірів землекористування підприємств. Хоча в даному випадку особливо виділяється перша група з найменшою площею. В ній величина даного показника значно більша, ніж в інших групах. Цей факт доволі легко пояснити, якщо

звернутися до даних про питому вагу продукції тваринництва в структурі товарної продукції. Саме у підприємств першої групи величина останнього показника дорівнювала 78,3%. Тобто в дану групу входили підприємства, які більше спеціалізувалися на виробництві продукції тваринництва й мали при цьому невелику площу землекористування.

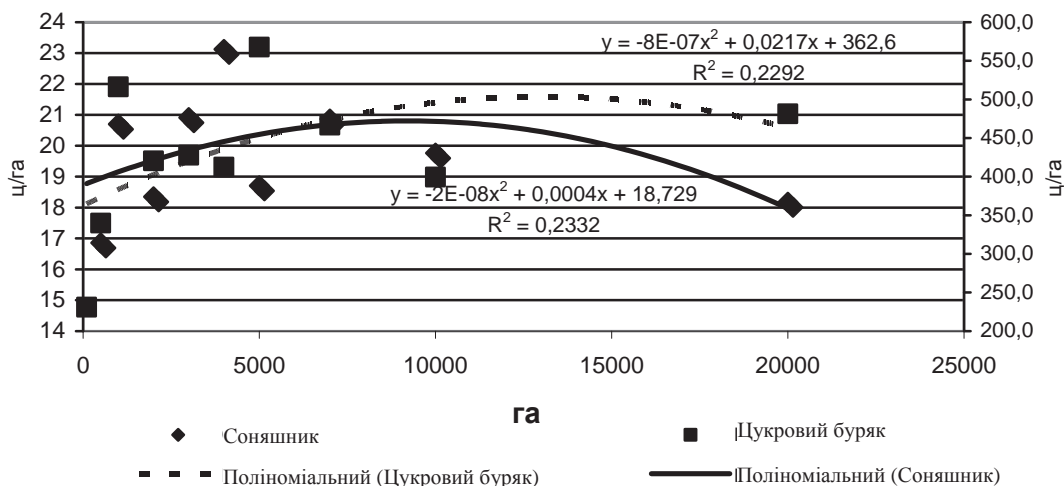

Рис. 2. Залежність урожайності соняшнику та цукрових буряків від площі сільськогосподарських угідь у підприємствах зони Полісся у 2012 році (дані згруповані)

Джерело: Розраховано автором.

Необхідно звернути увагу на те, що у підприємств з найбільшою площею сільськогосподарських угідь питома вага продукції тваринництва була найменшою і дорівнювала лише 3,1%. Таким чином, це є доказом чіткої спеціалізації даних підприємств на виробництві саме продукції рослинництва. Подібний розвиток даної групи підприємств може створити серйозну соціально-екологічну загрозу для України й зони Полісся, зокрема.

Для детальнішого та поглибленішого дослідження взаємозалежності величини оренд-

ної плати від низки факторів згрупуємо сільськогосподарські підприємства Полісся за величиною орендної плати (табл.2). Передусім слід звернути увагу на суттєву варіацію рівнів виплат по орендній платі.

Хоча переважна більшість підприємств мала їх від 100 до 750 грн/га сільськогосподарських угідь, але, водночас, були підприємства, де дана величина знаходилася в межах 750,1-1000 грн/га (79 підприємств) і навіть більше – 1000 грн/га (40 підприємств).

2. Групування сільськогосподарських підприємств зони Полісся за величиною орендної плати у 2012 році

Групи за орендною платою, грн	Середня площа с.-г. угідь у групі, га	Кількість підприємств	Середня орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн	Працівники, всього	Урожайність, ц/га			Товарна продукція на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Рентабельність – усього, %	Питома вага тваринництва в структурі товарної продукції, %
					зернових	соняшнику	цукрових буряків			
До 100	1007,4	142	60,8	27,4	26,4	21,3	381,0	294,7	13,3	23,2
100,1-200	1129,1	165	148,3	33,2	24,9	15,6	364,4	320,7	16,8	32,8
200,1-300	1679,5	155	253,6	44,8	37,1	18,9	496,2	561,8	16,4	18,0
300,1-400	1430,7	154	348,3	45,0	37,8	18,8	470,3	606,0	8,8	35,8
400,1-500	2777,6	105	471,1	66,9	49,7	19,7	485,7	743,3	16,8	12,6
500,1-750	2800,0	209	625,3	66,1	48,1	19,4	454,3	818,2	15,4	20,7
750,1-1000	2424,2	79	883,8	63,3	56,8	24,7	502,2	996,6	19,8	13,5
більше 1000	1903,0	40	1242,7	83,0	56,1	27,6	381,4	820,6	16,2	11,1

Джерело: Розраховано автором.

Безумовно, виплачувати орендну плату на подібних рівнях дуже проблемно, тому що потребує реальних джерел фінансування. З наведених даних простежується доволі чітка різниця між підприємствами останніх двох груп і перших двох за величиною товарної продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь та урожайності зернових і зернобобових культур. Зокрема, величина товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у групі з орендною платою за 1 га сільськогосподарських угідь 750,1-1000 грн дорівнювала 996,6 тис. грн, а в групі з рівнем орендної плати більше 1000 грн/га – 820,6 грн. Водночас величина даного показника в перших двох групах є відповідно однаковою 294,7 і 320,7 тис. грн.

Щодо урожайності зернових, то в даному випадку повторюється тенденція до зростання даного показника одночасно зі збіль-

шенням величини орендної плати. Якщо в першій групі з рівнем орендної плати до 100 грн/га середня врожайність становить 26,4 ц/га, то в групі з величиною орендної плати 400,1-500 грн/га – 49,7 ц/га, в останній групі – 56,1 ц/га. Ця залежність має чітко виражений характер, що ілюструє рисунок 3. Подібна залежність також простежується й по соняшнику, хоча в даному випадку як виняток є перша група підприємств, де врожайність соняшнику 21,3 ц/га і виявилася вищою, ніж у наступних п'яти групах. Пояснення цієї ситуація може бути факт випадковості одержаної величини. Справа в тому, що із 142 підприємств даної групи лише 18 вирощували соняшник. В окремих із них урожайність становила 25-27 ц/га, що й вплинуло, врешті-решт, на одержану величину.

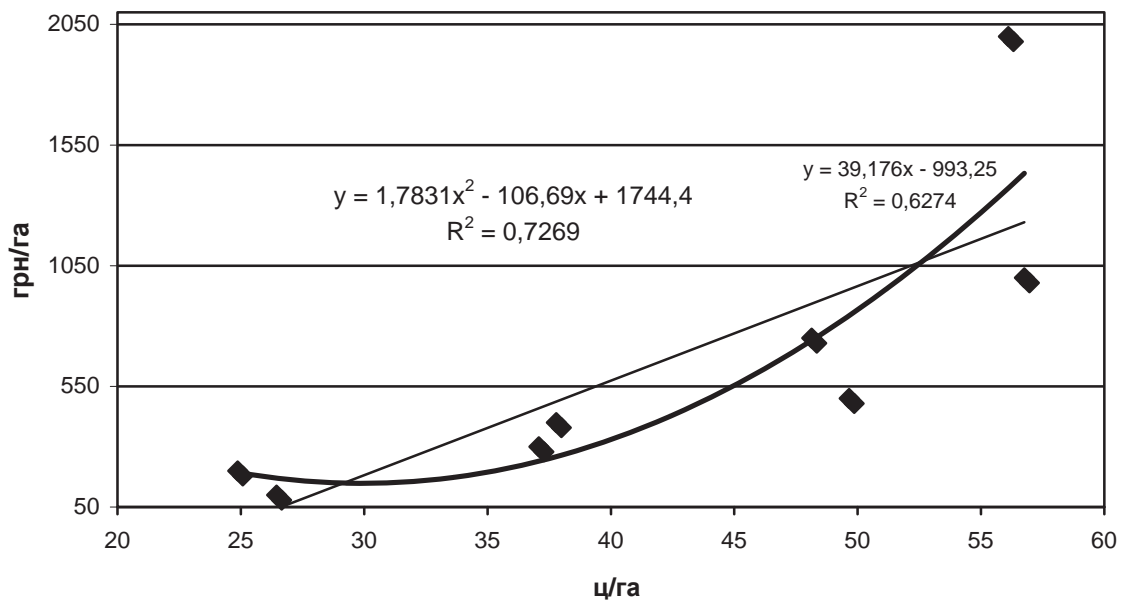

Рис. 3. Залежність величини орендної плати за 1 га сільськогосподарських угідь від урожайності зернових культур у підприємствах зони Полісся у 2012 році (дані згруповані)

Джерело: Розрахунок автора.

Але подібна залежність була відсутня по цукровому буряку, де врожайність змінювалася фактично випадково від групи до групи. Зокрема, у групі підприємств із рівнем орендної плати 200,1-300 грн/га урожайність цукрових буряків становила 496,2 ц/га, а в групі з рівнем орендної плати більше 1000 грн/га – 381,4 ц/га. Відсутність даної залежності також чітко простежується на рисунку 4. Таким чином, на відміну від двох попере-

дніх культур у нинішніх умовах цукрові буряки вже не є культурою, ефективність виробництва якої може безпосередньо визначати рівень орендної плати в сільськогосподарських підприємствах. Цей результат, безумовно, є закономірним, бо питома вага цукрового буряку в площі ріллі у 2012 році в сільськогосподарських підприємствах зони Полісся становила лише 3,2%.

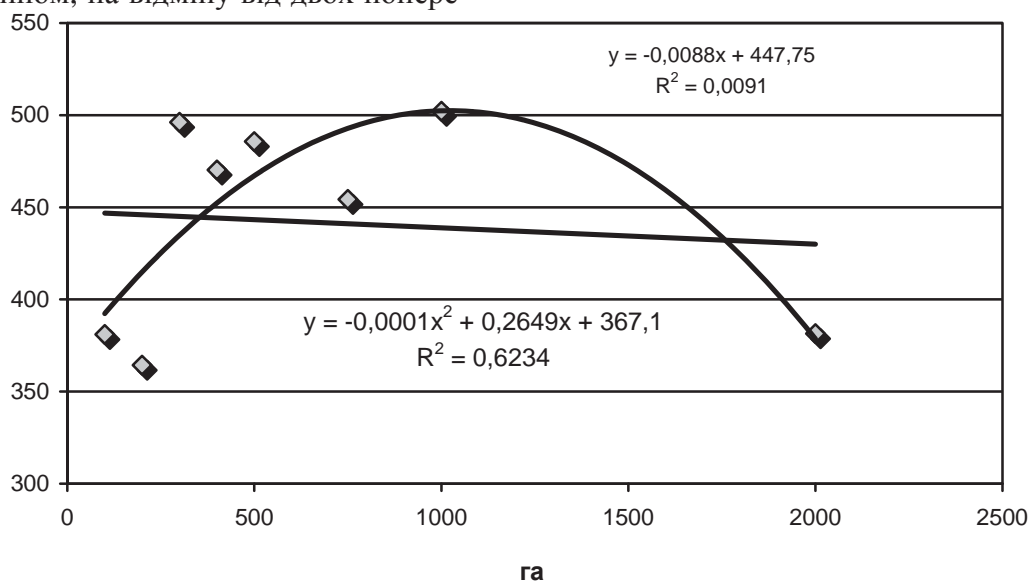

Рис. 4. Залежність величини орендної плати за 1 га сільськогосподарських угідь від урожайності цукрових буряків у підприємствах зони Полісся у 2012 році (дані згруповані)

Джерело: Розраховано автором.

Відсутність чіткого зв'язку простежується також і за величиною рентабельності, зміна якої по групах була несуттєвою. Відносно ще одного обраного нами показника – питомої ваги галузі тваринництва в структурі товарної продукції – то найбільша його величина була в групі підприємств із орендною платою 300,1-400 грн/га. – 35,8%. Найменша – в останніх двох групах, які виплачували найбільшу орендну плату.

Загалом, маємо ситуацію, коли в зоні Полісся ринок оренди землі значною мірою зростає під впливом підприємств, спеціалізованих, передусім, на виробництві продукції рослинництва. Це породжує як екологічні, так і соціальні проблеми українського села. Реально це означає: 1) перехід на спрощену систему сівозміни з 3-4 культурами; 2) мінімальну чисельність працівників; 3) високу сезонність праці; 4) дефіцитний баланс споживчих речовин у ґрунті.

Нарешті, про останні два показники, які прийнято відносити до критеріїв розміру підприємства: площа сільськогосподарських угідь і середньорічна чисельність працівників. Слід відзначити, що в даному випадку вдалося виявити цікаву закономірність: обидва ці показники мали чітку тенденцію до зростання, але лише до рівня орендної плати в 500 грн/га. В подальшому вони фактично

стабілізувалися, а величина площі сільськогосподарських угідь навіть зменшилась у групі з найбільшою орендною платою порівняно з попередньою. Цей факт є доказом того, що розміри підприємства перестають відігравати суттєву роль із рівня орендної плати 500 грн/га та величини сільськогосподарських угідь у 2800 га. В подальшому зростання величини орендної плати відбувається за рахунок факторів інтенсивності й ефективності виробництва.

Висновки. По-перше, більші за розмірами земельної площі сільськогосподарські підприємства мають, як правило, можливість виплачувати вищу орендну плату за рахунок вищого рівня ефективності використання одиниці сільськогосподарських угідь. Одним із факторів формування останньої є вища в цих підприємствах величина врожайності по зернових культурах і соняшнику.

По-друге, в групі підприємств із найвищим рівнем орендної плати відзначається найменша величина питомої ваги галузі тваринництва в структурі товарної продукції. Це показує їхню вузьку спеціалізацію на виробництві, передусім, продукції рослинництва, що, як наслідок, породжує цілу низку соціальних та екологічних проблем на селі.

Список використаних джерел

1. *Гесць В.* Перспективи аграрних трансформацій та їх вплив на розвиток подій в економіці України / В. Гесць // Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання: матер. Восьмих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, Київ, 20-21 черв. 2006 р. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – С.15-18.
2. *Гуторов О.І.* Оцінка земельних ресурсів та ефективність інвестицій : моногр. / О.І. Гуторов. – Х.: Харк. нац. аграр. ун.-т, 2006. – 368 с.
3. *Добряк Д.С.* Грошова оцінка земель як важливий чинник регулювання ринку сільськогосподарських земель / Добряк Д.С., Вітвицька В.М. // Землеустрій і кадастр. – 2010. - №1. – С. 5-15.
4. *Месель-Веселяк В.Я.* Вирівнювання економічних умов господарювання на землях різної якості / В.Я. Месель-Веселяк // Трансформація земельних відносин до ринкових умов: Зб. матер. Одинадцятих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – С. 115-122.
5. *Пасхавер Б.Й.* Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 47-53.
6. *Саблук П.Т.* Формування ринку землі як основа ефективного аграрного виробництва / П.Т. Саблук // Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання: матер. Других регіональних річних зб. Північно-Східного відділення Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, Харків, 5 лют. 2009 р. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – С.11-17.
7. *Третяк А.* Напрямки формування державної земельної політики, або зміна пріоритетів земельної реформи / А. Третяк // Землевпоряд. вісн. – 2008. – № 1. – С.29–33.
8. *Федоров М.М.* Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М.М. Федоров // Трансформація земельних відносин до ринкових умов: Зб. матер. Одинадцятих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – С. 5-24.
9. *Юрчишин В.В.* До проблеми доведення до логічного завершення земельних та всіх інших сучасних аграрних перетворень / В.В. Юрчишин // Трансформація земельних відносин до ринкових умов: Зб. матер. Одинадцятих річних

зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – С. 106-107.

10. Москаленко А.М. Еволюція орендного землекористування : зарубіжний та вітчизняний досвід / А.М. Москаленко // Економіка України. – 2001. – № 9. – С. 88-94.

11. The impact of land reallocation on technical efficiency: evidence from China Agricultural Economics Volume 42, Issue 4, July 2011, Pages: 495–507, Yanjie Zhang, Xiaobing Wang, Thomas Glauben and Bernhard Brümmer.

12. Factors affecting entry and intensity in informal rental land markets in Southern Ethiopian highlands Agricultural Economics Volume 30, Issue 2, March 2004, Pages: 117–128, Tesfaye Teklu and Adugna Lemi.

13. Rental markets for cultivated land and agricultural investments in China Agricultural Economics Volume 43, Issue 4, July 2012, Pages: 391–403, Liangliang Gao, Jikun Huang and Scott Rozelle.

14. Optimal farm size in an uncertain land market: the case of Kyrgyz Republic Agricultural Economics Volume 40, Issue s1, November 2009, Pages: 745–758, Sara Savastano and Pasquale Lucio Scandizzo.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2013 р.

*

УДК 330.131.5:636.085

*О.М. РИБАЧЕНКО, кандидат економічних наук,
завідувач лабораторії економічних досліджень та маркетингу
Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН*

Ефективність використання кормів у тваринництві

Постановка проблеми. Підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин забезпечується за рахунок поліпшення їх генетичного потенціалу, повноцінної годівлі, дотримання умов утримання й догляду. Правильно складений раціон за вмістом органічних речовин, протеїну, жирів, вуглеводів, макро- та мікроелементів, вітамінів гарантує високі прирости продукції тваринництва при оптимальних витратах корму.

Нині в Україні має місце екстенсивний спосіб господарювання у тваринництві: спостерігаються низькі порівняно зі світовими показники середньорічного надою молока від однієї корови, середньодобових приростів великої рогатої худоби, свиней і необґрунтовано високі витрати кормів. Тому питання підвищення ефективності виробництва й використання кормів у тваринництві є актуальними і потребують негайного врегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблематики зробили такі відомі вітчизняні вчені-аграрії, як М.Ф. Кулик, В.Ф. Петриченко, О.І. Скоромна [7], М.М. Карпусь [4], М.В. Калінчик [3], С.П. Азізов [1] та ін. За

рубежем дослідження з кормовиробництва ведуться В.Л. Сельмановичем [8], В.М. Косолаповим, І.А. Трофимовим, Л.С. Трофимовою [5], Н.А. Ларетінім [6]. Проте економічні аспекти виробництва й використання кормів не вивчені на тому рівні, якого вимагає нині реальний сектор агропромислового виробництва.

Мета статті – визначення та аналіз ефективності використання кормів у вітчизняному тваринництві, розробка пропозицій щодо її підвищення.

Виклад основних результатів дослідження. Системний підхід до оцінки годівлі передбачає визначення зоотехнічних показників ефективності використання кормів (рівень обмінної енергії, вміст сирого й перетравного протеїну, білка, амінокислот тощо) та економічних (витрати кормів на одиницю продукції, собівартість 1 ц корм.од., 1 МДж обмінної енергії, чистої енергії лактації (якщо мова йде про молочне скотарство), продуктивність використання кормів, окупність кормів тощо) [2].

З метою створення загальної ситуації розвитку вітчизняного кормовиробництва і його впливу на стан продуктивності у тваринництві наведено фактичні дані витрат кор-

© О.М. Рибаченко, 2013